

zdrojem podnětů a inspirace pro všechny, kteří se zajímají o otázky dalšího rozvíjení marxistické sociologické teorie.

Jiří Dvořák

T. I. Zaslavskaja — I. B. Mučnik a kol.: Socialno-demografičeskoe razvitiye sela; Regional'nyj analiz (Sociálně demografický rozvoj vesnice; Územní analýza)

Moskva, Statistika 1980, 342 s.

K neaktuálnějším a celospolečensky nejnaléhavějším problémům soudobé etapy výstavby rozvinuté socialistické společnosti v SSSR patří nesporně rozvoj zemědělského sektoru a s ním také celkový sociálně ekonomický rozvoj venkova. Význam tohoto procesu a vzájemná souvislost mezi růstem zemědělské produkce a zlepšováním životních podmínek na sovětském venkově byly zdůrazněny již na XXV. sjezdu KSSS. V závěrech byla připomenuta neoddělitelnost a principiální význam dvou vzájemně spjatých priorit v dané oblasti: plného uspokojení potřeb obyvatelstva v zásobování zemědělskými produkty a podstatného sblížení životních podmínek ve městě a na vesnici. Závažnost podstatného zvýšení úrovně samozásobení obyvatelstva potravinami a s tím souvisejícího zlepšení životních podmínek na venkově je patrná nejen z pozornosti, kterou tomuto problému soustavně věnuje ÚV KSSS a sovětská vláda, ale také z množstvím prací věnovaných v posledních letech tomuto tématu.

K nejvýznamnějším a neatraktivnějším vědeckým kolektivům, které se v SSSR systematicky zabývají otázkami sociálně ekonomického rozvoje venkova, patří skupina pracovníků sibiřské pobočky Akademie věd SSSR, vedená T. I. Zaslavskou. Vědečtí pracovníci této skupiny vydali v posledních letech celou řadu publikací, jež jsou nesporným přínosem nejen pro teorii, ale také pro praxi rozvoje sovětského venkova a pro výzkum této problematiky vůbec.

V roce 1980 vydalo nakladatelství *Statistika* v Moskvě velmi zajímavou a podnětnou publikaci *Sociálně demografický rozvoj vesnice*. Jde o výsledek dlouholeté spolupráce pětičlenného kolektivu pracovníků Akademie věd SSSR z Moskvy a Novosibirska, zaměřené na regionální analýzu sociálně ekonomického rozvoje sovětského venkova.

Kniha shrnuje zkušenosti a závěry získané kolektivem sovětských vědců, pokud jde o metodologii typologizace území z hlediska úrovně a struktury ekonomického rozvoje zemědělství a sociálního rozvoje vesnice. Základním úkolem bylo rozčlenit celé území SSSR na přiměřený počet víceméně stejnorodých zón, podstatně se vzájemně lišících hustotou zalidnění a hospodářského osvojení venkovského území, sociálně demografickou strukturou obyvatelstva, charakterem venkovského osídlení, efektivností zemědělské výroby a rozvojem služeb na vesnici. Náročnost vytyčeného úkolu byla dána nejen obrovskou rozlohou území SSSR (které je 177krát větší než území ČSSR) a jeho různorodostí, ale také nedostatkem a obtížnou dostupností potřebných informací. Složitost typologizace z hlediska rozsahu území a jeho různorodosti je patrná již z toho, že zahrnovalo agrární sektory 15 svazových republik, rozdělených dále na agrární sektory 147 oblastí, krajů a autonomních republik, na cca 3 tisíce venkovských okresů, cca 40 tisíc územních obvodů zemědělských sovětů a cca 400 tisíc venkovských sídel.

Kniha je členěna na pět hlavních oddílů a osmnáct kapitol (z nichž každá má 2—5 subkapitol), úvod, závěr a dvě tabulkové přílohy. Obsah je nejlépe patrný z názvů hlavních oddílů.

První oddíl je věnován *metodologii a metodice výzkumu* a je z hlediska možnosti aplikace získaných poznatků nejzajímavější. V jeho první kapitole je vymezen předmět výzkumu. Je vysvětlen pojem „agrární sektor společnosti“, jeho územní struktura a způsob výběru jednotek typologizace. Druhá kapitola obsahuje metodologii typologizace regionů, charakterizuje sociálně ekonomický obsah typologie a informační bázi výzkumu. V třetí kapitole je charakterizována metodika typologické analýzy. Autoři v ní vysvětlují způsob vymezení problémových indikátorů, klasifikaci regionů a přechod od dílčí ke komplexní typologii a seznamují s programátorsko-matematickým postupem při řešení tohoto složitého problému.

Druhý oddíl, nazvaný *Regionální zvláštnosti sociálně demografické skladby obyvatelstva*, dokumentuje pronikavé rozdíly zemědělských (venkovských) zón, pokud jde o strukturu jejich obyvatelstva podle věku, pohlaví, natality, migrace, vzdělání a kvalifikace a zaměstnání ve společenské výrobě. Poslední kapitola tohoto oddílu je věnována typologii regionů z hlediska charakteru jejich sociálně demografického rozvoje.

V třetím oddílu jsou charakterizovány specifické rysy osídlení a sféry služeb v regionech. Jsou v ní analyzovány takové významné aspekty, jako je stupeň hospodářského a sociálního osvojení území, dopravní obsluha území, úroveň a dostupnost služeb, charakter osídlení (stupeň rozptýlenosti) a úroveň sociální infrastruktury sídel. Poslední kapitola tohoto oddílu, nazvaná *Typologie regionů podle charakteru osídlení a zajištění služeb obyvatelstvu*, má opět výrazně metodologický charakter.

Čtvrtý oddíl, nazvaný *Zvláštnosti rozvoje výrobní sféry vesnice*, obsahuje hodnocení jednotlivých regionů z hlediska charakteru a intenzity zemědělské výroby, její odvětvové struktury, charakteru zemědělské práce, produktivity zemědělské práce. Zvláštní subkapitola hodnotí stupeň rozvoje doplňkových hospodářství. V poslední kapitole je pak opět uvedena typologie regionů podle charakteru rozvoje zemědělské výroby.

Syntetické postavení zaujímá v knize pátý oddíl, nazvaný *Komplexní typologie venkovských regionů SSSR*. Zahrnuje dvě kapitoly. První se zabývá celkovou charakteristikou komplexní typologie regionů podle 26 kritérií (indikátorů), vysvětluje postup výběru optimálního počtu typů a souvislost mezi dílčími typologiemi a typologií souhrnnou. Druhá kapitola obsahuje charakteristiku demografických a sociálně ekonomických zvláštností jednotlivých regionálních typů. Pro pracovníky, kteří se v ČSSR zabývají otázkami územního a oblastního sociálního plánování a plánování rozvoje zemědělství a venkova, představuje recenzovaná kniha přínos zejména v metodologii. Je poučná, pokud jde o výběr kritérií (indikátorů) typologizace územních celků podle hlavních aspektů jejich rozvoje, pokud jde o některé zásady výběru nejvhodnějšího počtu typů i pokud jde o to, jak přejít od dílčí k souhrnné (komplexní) typologii.

Z metodologického hlediska je podnětné rovněž to, že je výsledkem spolupráce interdisciplinárního týmu, přičemž k zpracování velkého počtu dat (26 kritérií pro 130 regionů) a jejich sumarizaci bylo použito moderní vypočetní techniky.

Výběr kritérií pro typologii územních celků byl přizpůsoben záměrům autorů zjistit regionální strukturu sektoru zemědělství SSSR. Tato struktura byla posuzována podle tří skupin kritérií: demografického rozvoje obyvatelstva, charakteru osídlení a služeb v sídlech a rozvoje zemědělské výroby. V podmínkách SSSR a vzhledem k cíli práce nebylo nutno brát v úvahu další skupiny kritérií, jako například stupeň industrializace venkovských sídel, využití sídel pro cestovní ruch a rozvoj rekreace.

Za výchozí jednotku typologizace byla zvolena oblast. Autoři přitom vycházeli z měřítka zkoumaného území, dostupnosti nezbytných informací a především z cíle práce. Tím bylo vymezit počet zón (typů), pro něž bude nezbytné vypracovat odlišný program rozvoje zemědělství a vesnice. Autoři zařadili území každé ze 130 oblastí do jedné z 12 zón (typů), z nichž 4 označili jako „nezemědělské“ a zbývajících 8 jako „agrární“. Při vymezení těchto 8 typů byly respektovány následující požadavky: a) přiměřená homogennost území; b) rovnoměrnost rozdělení území SSSR mezi jednotlivé typy; c) zřetelnost rozdělení území; d) územní celistvost jednotlivých typů (zón).

Byly tak vytvořeny celky, z nichž každý je podstatně větší než území ČSSR (tak např. nejmenší (osmý) typ zahrnuje všechny tři pobaltské republiky a největší celý Kazachstan, Východní Sibiř, Tjumenskou a Amurskou oblast).

Kromě teoretického poznávacího přínosu je nutno ocenit také závěry využitelné v cílevědomém usměrňování rozvoje sovětského zemědělství a venkova. V knize jsou uvedeny náměty na zonálně diferencované řešení takových závažných problémů rozvoje sovětského venkova a zemědělství, jako je nedostatek kvalifikovaných kádrů v sovchozech a kolchozech některých regionů, nadměrná migrace venkovského obyvatelstva stěhováním do měst, nedostatky ve vybavení venkovských sídel a jejich dopravní sítě apod.

Pro naše vědecké a odborné pracovníky přináší kniha rovněž poučení o charakteru osídlení, hustotě obyvatelstva atd. Zajímavé jsou rovněž poznatky o motivech migrace venkovského obyvatelstva do měst, kde mají stále větší váhu mimoekonomické důvody, například omezené možnosti založit na venkově rodinu (pro nedostatky mladých žen v některých oblastech a sídlech).

Kniha je určena ekonomům, geografům, sociologům, urbanistům a zemědělským inženýrům, zejména pokud se zabývají otázkami územní diferenciací, územním, oblastním a sociálně ekonomickým plánováním.

Informační přínos a srozumitelnost recenzované práce zvyšuje velký počet tabulek, schémat a grafů. Přes poměrně značný odstup od doby vydání neztratil obsah knihy na své aktuálnosti, především pokud jde o metodický přístup k řešení.

Alois Slepčka